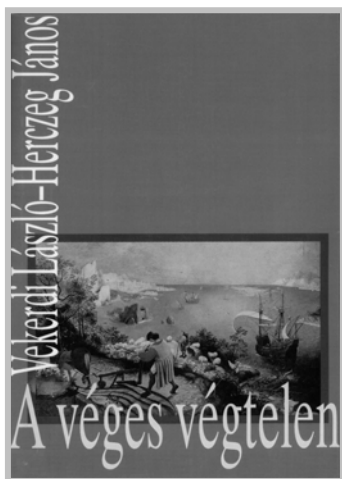

A rejtőzködő történelem nyomozója

VEKERDI LÁSZLÓ–HERCZEG JÁNOS: A VÉGES VÉGTÉLEN

A mostani devalvált és/vagy talmi csillogású könyv-rengetegben ember, olvasó, vagyis olvasó ember legyen a talpán, aki rátalál Vekerd László új kötetére, a most bemutatott *Véges végtelen* című könyvre*. A mindig izgalmas Vekerd László ebben a könyvében az oly sokak által kedvelt előadóként foglalja össze mondandóját az időről, emberről, történelemről, de leginkább magáról az életről, az előadásaira oly jellemző elmélyültséggel és játékos derűvel. Egyszerűen nincs jobb szó a Vekerd-stílusra, mint a játék; persze abban a schilleri értelemben, amennyiben a játékon a képességei birtokában és szabadságában önfeledten működni képes emberi lényeg megnyilvánulásait értjük. Azt hiszem, aki

* Itt tudom jelezni azt az áldozatos segítséget, melyet a könyv kiadója és a sorozat szerkesztője végzett a tanulmányok közreadásával. A jelen írásban kizárólag Vekerd László pedagógiai hatásának összetevőire figyeltem, ezért a továbbiakban a közreműködők említésétől és méltatásától egyaránt eltekintek.

a most kötetbe foglalt és a rádióban elhangzó előadásokat végigkövette a Bartók adón, az pontosan tudja milyen magávalragadó lendülettel „nyilvánul meg” a Vekerd-stílus. Másként mondva: Vekerd szabad ember – amiért persze irtózatot árát fizetett –, aki e megdolgozott szabadsága energia-felszabadításával képes e könyvbe foglalt teljesítményre.

Végre ismét egy olyan könyv született, amit használni lehet. Jegyzetelni, megjegyzéseket véteni a bekezdések mellé, közé, újragondolni az idézetek miértjét, önkényét; közben nagyokat derülni a szerző szókimondó nyíltságán, ámolni az ismeretek előadásának tudásvirtuozításán. Szabályos jegyzet-eldorádó, személyes reflexiók lelőhelye lesz így a kötet. Mintha a könyv gondolatmenetei – melyeket a didaktikai szükségszerűség kényszerből fejezetekre tagolt – egy időtlen, szép beszélgetés szakaszai lennének. Olyasfajta szép beszélgetéseké, melyek az emlékezet szövetébe ágyazottan át- meg átszőtték a viaszatlan hétköznapiakat a történelem kezdetétől; s ahol olyanok tudtak szabadon szólni, mint a bibliai Józsefet átfogó tanítással ellátó Eliézer, a hellén lelkületet aprólékosan formáló Arisztotelész, Platon, netán Epikurosz, vagy mint a reneszánsz arany százájú fecsegői, a sok közül mondjuk Antonio degli Alberti csodálatos kertjében, a lélek és az értelem tisztító-frissítő fürdőiben. Vekerd László előadói tudása e hagyományokban gyökerez, és munkássága ezért lesz korunk kivételes élménye.

Vekerdit nem köti választott tárgyában (fölött, mellett, körül, bárhol) hie-

Tipotex Kiadó
Budapest, 1996
364 oldal, 1370 Ft

rarchikus zabola. Az ő idézetrepertoárját nem a régi-új keletű akreditációs elvárások, szívességkölcsonök, az idővel nyomasztóvá váló kollegiális-szolidaritás, netán célzott udvarlás vezérli. Köszöni a ranglétra parcella-mikrokozmoszát; neki nem kell. Ő szabadon megválogathatja a tárgy mélyfúrásaihoz választott segédeszközöket, netán segédezőket. Vekerdi választása ezért lesz egy autonóm tudásfejedelem szellemi lovagga-útése. Számára létezik a dolgok rengetegében valamiféle közös nevező. Nem csupán szaktudósként vizsgálja a figyelme fókuszába kerülő történéseket, időt, vagy embert, de komplexitásában, szabadon.

Megértéséhez elengedhetetlen annak tudása, hogy történelmi kalandozásainak (történelem szemléletének) saját módszertana van: ami leginkább a múltó nyomozójává teszi Őt. Számára minden részlet fontos, rácsodálkozásra érdemes, jelent valamit. Olvasóként csak figyelünk. Próbáljuk követni őt a praehistóriától kezdve érdeklődése gazdag kínálatán keresztül akár napjaink irodalomelméletében (a posztprocesszualista régészet okán) is érdekesítő nyomozásaiban. A részletek finom árnyalatainak az összevetésében, a látszólag nehezen összekapcsolható megállapítások láncolatának fölfejtésében; ám mindhiába. Csak a sokszor alig bekezdésnyi, vagy mondatnyi „leleplezéseire” rácsodálkozva – melyeket talányosan leginkább a lábjegyzetek és „pótlások” mélyén helyez el – jövünk rá a mesterdetektív kombinációjára; majd az eredeti gondolkodás okfeltáró teljesítményének vonzásában már-már boszszankodva elmosolyodunk: „a csodába is, hiszen ezt mi is tudhattuk volna”.

A gondolat-generátor

E módszertan természetes következménye az elméletek és irányzatok, a föl ismerések, elgondolások és következtetések laza, ugyanakkor céltudatos láncolata, melynek épp úgy alkotóelemei a pontosan

idézett és bemutatott szerzők – ezúttal a vizsgált tárgy körök felsorolhatatlanul sok nemzetközi szaktekintélye, mert a legaktuálisabb (akár 1996-ban jelzetelt) angol, német, francia szakirodalom e kötetben természetes –, mint a hallgató-olvasó feltételezett reflexiója. Sőt. Vekerdi László képes arra, hogy amit egy-egy nagyívű gondolatmenet alkalmával összegez, azt továbbküldje hallgatói lelki áramlataiba. Generálva ezen „áramkörökben” az energiát, új és mégújabb saját megfigyelést is létrehozva, melynek során a tanulás elveszti rutin jellegét és az élmények sorozata által hitelesített, szép élettevékenység lesz. Ez a Vekerdi stúdiumok utánozhatatlan hangulatának a titka. Gondolatot használ és gondolatok széles körét generálja mentalitásával, a bőségesen adatolt, s bizony nem könnyű olvasmánynak számító tanulmányok olyan revelatív megállapításaival, melyek közül a rendelkezésre álló szűk keretek miatt néhány felidézéssel tényleg csak a hangulat érzékeltetésére van mód.

„A történelem egyben mindig tudománytörténet; ennek kimondása vagy inkább nyilvánvalóvá tétele végül is tán a posztprocesszualisták fő érdeme.” (30. p.) E formás axióma további érdeme, hogy a *posztprocesszualisták*, ezek a régész-fenegyerek, egyszersmind bekerülhetnek a magyar átlagértelmség figyelemsávjába. (Ahol azért van még bőven szabad hely!) Amennyiben a posztmodern jelmezben kedvezményezett jó néhány szövegfejtésizáló blöffherkules bőséges recepció-mintát meríthet az említett archeológiai irányzat ideológiájából... (vö. 29–30. p.)

Egyebütt tulajdonképpen váratlanul „néz föl” dolgozatának sűrűjéből, amikor megállapítja a modern ember megjelenését kronologizálva és topografálva: „A neandervölgyiek találták föl a halált...” (40. p.), „...Tudományosabban szólva: az értelem valószínűleg akkor válhatott kifejezetten szelekciós erővé.” A temetés „felfedezését”

Vekerdi László csak úgy, egyszerűen, látólag dramaturgiai erőfeszítés nélkül jelenti be, noha nagyon jelentőset mond. A *haláltudat*, ez az emberi-kulturális többlet végeredményben felváltotta a természeti létezés „rugóját”, az *életöszönt* és fokozatosan helyébe lépett. Ez pedig minőségi különbség! Az életöszön vak küzdelem a vegetáció folyamatosságáért, életbentartásáért. A haláltudat ezzel szemben előre látása (érzékelése, absztrahálása) az élet megszűnésének. Félelem a haláltól, tudás a két nemlét közötti létről, (Szilágyi Domokos), ezzel az élet értékének a felismerése, ragaszkodás ahhoz a kulturális többlet, melyben emberi lét működik. Ez a felismerés és a vele megjelenő életérzés vezet azután a reprodukív, improvizatív létformát felváltó, produktív, alkalmazkodásra képes, szervezett társadalmi lét kialakulásához. Nos, ezt a korszakváltó eseményt Vekerdi vérbeli detektívként vezeti le: a résztudások pontos egybeszervezésével, a lényeg hajszálpontos kiemelésével.

A „tévedés szentsége” a szerző kognitív elkötelezettségének egyik alapvetése. „Gondolkozási kollektívánkba – egyfajta társadalmi modulokba – zártan aligha remélhető a válasz. Kilépni pedig senki a maga gondolkozási kollektívájából nem képes; hangoztassa mégoly lelkesen, sőt meggyőződéssel a „másság” elismerését. A „modulok” közötti „átjárhatóságot” lehetővé tevő általános társadalmi intelligenciának (értelemnek és belátásnak) pedig semmi nyoma... Errare humánus est; ami azonban magyarra úgy is fordítható, hogy tévedni a humánus. Tévedni az ember sorsa. Nem csak baj ez, ellenkezőleg, szerencse is lehet. Hisz leginkább tán a tévedés belátásával viszi előrébb az embert az értelem; a tudás inkább csak már elért eredmények megtartásához elég, a „túléléshez”. Az előrejutáshoz tévedni kell tudni. Tévedni tudni kell. Megtanulni

azonban csak a tudást lehet, az előre látást, a tervezést”. (54. p.)

„Gondolkozáskollektíva”, „gondolkozásstílus” a szerző Ludwik Fleck-től kölcsönzött, igencsak kedvelt kifejezései, melyek a tudományos megismerésnek és a tudásnak kedvelt fogalmi. A tudásszociológia és -filozófia hatalmas irodalmából ismét egy gyönyögszemét kiemelve kap messzi távlatot az elemzés: „A megismerés általános iránya tehát: *a legnagyobb gondolkodási kényszer összeegyeztetése a legkisebb gondolkodási önkénnyel.*” (49. p.) A megismerés folyamatának saját felfogását szívesen kapcsolja össze a neolitikus Európa fejlődését leíró új elképzelésekkel: „A tudomány soha nem egyenletes, nagy frontális hullámokkal halad az ismeretlenbe. Akár az európai térségeket becserkésző első földművelők a mellékfolyók mentén a termékeny völgyeket, úgy keresi a gondolkozás káoszában a legkisebb önkény ösvényein a gondolatok egymást meghatározó, egymást kikényszerítő erejét. Egyszerre mindig csak kis területen jár sikerrel, egy-egy szellemi *Siedlungskammer*-t tud „stílusosan” belakni; de valami ... tán éppen maga ez a „stílus” hajtja tovább...”

Vekerdi László kétséget kizáróan kialakította a maga gondolkozásstílusát. Az a gondolatgeneráló képesség, mely ennek a stílusnak meghatározó jellegzetessége, végigvonul a kötetben. Legyen szó az eke, a kerék, a fémművesség technikatörténeti szerepéről, a „vontatási komplexum” társadalmi hatásáról, a neolitikum évezredeiben a sikeres alkalmazkodást és a letelepedés fokozatait elsajátító új emberközösségekről és létfenntartási stratégiákról, a „másodlagos hasznosítás” többleteiről, az emlékezet és a jelhagyás különböző formáinak és szerepének bemutatásáról, a városi fejlődés üzemszervezeteiről, Ábrahám népeiről, vagy akár a „görög csoda” forrásvidékéről, a hellének mediterráneumot

benépesítő szétrajzásáról, kulturális (és nem csak kulturális) hegemoniájáról.

A korszak alkotó korszakoló

„A történelem nagyobbik fele földművelő és paraszti társadalmak fölemelkedésének, küzdelmeinek, éhezéseinek, elnyomatásainak, lázadásainak, szenvedéseinek és sikereinek története; ahogyan a történetírás összefoglalóan nevezi: rurális história.” (80. p.) A műtellemezések eme *bangsúlyeltolódása* a könyv valamennyi tanulmányára jellemző. A történelemtől gondolkodva a szerző látszólag csupán megfigyel, megállapít, észrevesz, összevet, egyszóval szabadon végzi oknyomozását a leginkább általa meghatározott terepen és témakörökben. Am a figyelmes olvasó előbb-utóbb észreveszi a „léiratlan”, kimondatlan modell szerkezetét, az azonos jelentéstartalmak, motívumtípusok, viselkedésmódok összetartozásának sajátos periodizációját a változó időben, jelesül az ehhez alkalmazkodó tanulmányok sorjázásában.

Vekerdi azokra a korszakokra összpontosít, melyek az iskolai tankönyvekben és számon kérő tételsorokban közhelyesített *panelek* előtt (mögött) húzódnak. E korszakok főszereplői nem az uralkodók és az uralkodó elitek, fő eseményei nem csaták és békeszerződések, kronológiája nem az aktuális államrend legitimációját szolgáló, manipulált eseménytörténet. Itt a meghatározó létforma a folyamat és változás, ahol a fő kérdés a termelés megszervezésének hatékonysága, az emberi lelemény, alkalmazkodóképesség és a technika megjelenésének, fejlesztésének együttese. Ahol nem az uralkodók ünnepeinek ragyogása a fontos, de a mindennapok szerkezetébe ágyazottan szakadatlanul tevékeny emberközösségek mikrokozmoszából sugárzó alkotó mentalitás határozza meg az alaptónust, a korszakokat összekötő azonosságot. Ezt a történelmet jellegzetességei miatt szerencsés –

a közhelytárként oly jól látható *panel-történelemmel* szemben – „*rejtőzködő történelemnek*” nevezni. A rejtőzködő történelem tablóját fokozatosan népesítik be az eszközt és kultúrát fejlesztő felsőpaleolitikumi vadászok, a „vadakat terelő juhászok”, a vetés és aratás keserves munkáját megtanuló Káinok népe, a többlettermelésre alkalmas letelepedők, a termelés szervezésével jeleskedő városalapítók, a technikát szakadatlanul fejlesztő mesterek és mesterségek, az írnokok, a csillagászok, az orvosok és betegségek, a nyilvántartások kidolgozói, az eke, a kerék, az alakor, a tej a főzéshez szükséges eszköztár, és még sok ezer fontos és pontos kelléke a mindennapi életet alkotó kultúrávilágnak.

E rejtőzködő korszakokban kristályosodott ki az az emberi mentalitás, melyről a „New Archeology” – a neolitikus földművelés centrális kisugárzása helyett a regionális és helyi törekvéseket számbavevő és előtérbe helyező régészeti iskola – két meghatározó egyéniségének munkáját elemezve, a szerző összefoglalóan így ír: „Whittle és Bogucki monográfiája egyaránt egy individuális háztartásokra építő, erősen kompetitív neolitikus Európa képet vázolja fel, ahol középpontba került az egyéni vállalkozás, a személyes kapcsolatok, a kockázat szerepe, és felértékelődtek a stabilitás, a kockázatcsökkentés, az információhoz jutás taktikai és stratégiai.” (101. p.)

Ez a rejtőzködő történelem a Vekerdi Lászlóhoz hasonló, avatott nyomozók segítségével hál’ istennek egyre inkább látható lesz. Elsősorban azok számára, akik fölismerik a történelem igazi főszereplőjét, azt az embert, aki *képes a mindenkori alkalmazkodási kényszerekre adott életstratégiák optimalizálására*. A mindennapiság gazdasági, szocializációs szféráiban, a kulturális stílus azonosságának szabályozó és formaadó kidolgozásával. Ez a strukturális és mentális azonosság rokonítja Vekerdinél a rejtőzködő történelem szereplőit

a lascaux-i bölényvadásztól a hellének jó hírnevét megalapozó, munkájában és a hét-köznapok élethelyzeteiben egyaránt szabad városi polgárokig. Mert az emberlét vállalásának kockázata – a *kétlábon járás* útnakindító, erkölcsivé nemesedett feladványa – mit sem változott a „rejtőzködő történelem” dimenziójában, vagyis a mindennapok életszervezési kényszereiben. Ez a kockázat mindenkori *kiszolgáltatottság* kockázata. Erről a védtelenségről szól a jól ismert lascaux-i barlangfestmény üzenete a történelem kezdeteitől klasszikus érvénnyel: „... egy hatalmas bölény félelmetes szarvai elől mereven hanyatlik hátra a szegény kis vézna vadász. Ha a kép tényleges történetet örökít meg, akkor is valószínű csoda, hiszen nemcsak mélységes érzélem tanúbizonysága, hanem kifejező-elbeszélő képessége is. Ha pedig valami általánosabbról is szól, akkor még csodálatosabb, hiszen maga az emberi sors felismerése: a kis vézna ember (két lábon, eszközzel! NJI) a hatalmas bölénnyel szemben vállalja az emberség kockázatát. Akárhogyan is, a barlangművészet hatalmas fölfedezést hirdet: az ember önmagára eszmélését, öntudatra ébredését. Az összetartozás, a megértés, a béke erejét. Vagy legalábbis vágját. Ez Lascaux öröksége, és voltaképp ezzel kezdődik a történelem.” (43. p.)

Vekerdi-hatás, a közvetítő

Pionír vagy Don Quijote? Óhatatlanul fölvetődhet bárkiben a kérdés, aki a Vekerdi-horizontot egyáltalán áttekinti, de a láthatót fölfogni már alig képes: miként működhet e roppant tudástömeg egy ember akarata szerint.

Azok számára bizonyosan Don Quijote, akik *posztextradifferenciált* korunk lábjegyzet-jelöltjeiként kimért távolságtartással figyelik Vekerdi elegáns közhelyfölszámoló műveleteit, a lényeglátás és látatás művészetét. Majd e figyelésbe túl sok energiát nem vesztve – a megszenvedett

nyelvvizsgák szorgalmától hajtva –, hozzálatnak a hivatalos gondolkozdákban e közhelyek újrafogalmazásának, az agybetonozásának, eközben szívósan építve a paneltörténelem és saját karrierjük mindenki számára jól látható korszakait.

Azoknak pedig nyilván *pionír*, akik tudják, hogy *Ő a lényeg, a komplexitást közvetíti számunkra, megkönnyítve az eligazodást, a tájékozódást ebben a valóban agyonrétegzett korunkban*. Valójában *helyettünk és nekünk* dolgozik, amikor bámulatosan hatványozódó ismeretanyagával és áttekintő képességével segít érzékelniünk az „azon túli tág világ” szabad levegőjét. Akik hallgatói, részesei, egyszerűen tanítványai lehetnek Vekerdi László egy személyes intézményének, ennek a *homo univerzitásnak*, vagy másképpen mondva: a *személyiség egyetemének*. Miként az volt példaképe és szellemi „sarkcsillaga” Németh László is – aki ebben az életprogramjában vált a legérzékenyebb magyar gondolkodóvá –, vagy mint a hasonló tudásvirtuóz – tán még vállalt tanítvány is –, ifj. Gazda István tudománytörténész. Szerencsések vagyunk miattuk és általuk. Ők értelmiségi hivatásunk kiválasztottjai, szellemi életünk megváltói. Akik teljesítményükkel éltetik a tudás szeretetébe vetett reményt és hitelesíteni tudják agyonszakosodott, a lemondások kompromisszumaival terhelt világunkban a teljességre törekvés léptékét.

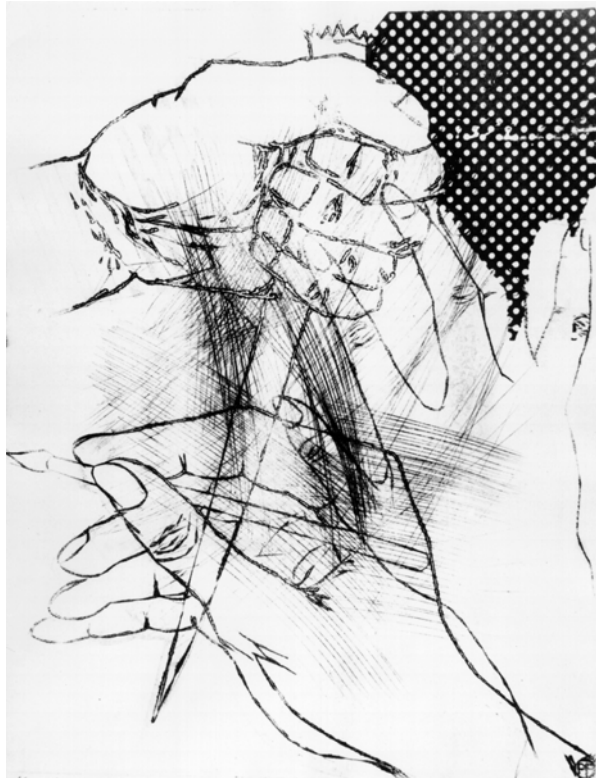
A „véges végtelen” oknyomozásait olvasva olyan vigasztaló hitben élhetünk, hogy tudjuk az emberiség történetének lényegét, látjuk a fő folyamatokat, azok fontos részleteit, netán a nagy változások rendező elvét is értjük. Nyilván, ilyen szándék ellen éppen *Ő* tiltakozna a legjobban, de ez végül is mindegy. Mert ez a *létrejövő* interakció (viszony) a *Vekerdi-hatás* lényege, a kultúraközvetítő meg-szentelt adománya, amiért a hallgatók és olvasók érdemesnek tartják választott messterük követését, miként ez szokás volt

a születő Európa egyetemein, értelmiségi önazonosságunk e máig csodált, bensőséges bölcsőhelyein. Bensőség és elmélyült szakszerűség, a *Vekerdi-hatás* olyan minőségei, amiért több és más lesz ez a roppant tudásanyag, mint akár napjaink legdinamikusabban fejlődő információs szuperstrádája az INTERNET.

Ez annál is fontosabb, mert *átmeneti korszakunk* a maga bizonytalanságaival, rendtelenségével, struktúranélküliségével a jövő szempontjából egészen biztos, hogy „rejtőzködő történelem” lesz. Márpedig ezek a korszakok kristályosították

ki állandó alkalmazkodási kényszereikkel azokat az életstratégiákat, melyek azután mint követelményrendszerek működnek a szerencsésebbnek hitt, remélt jövőben. Ez a minta – mely a „véges végtelen” általánosítható tanulsága is –, úgy tűnik, a túléléshez szükséges. Csak rajtunk múlik, mennyit hasznosítunk a Vekerdi-példatárból az életszervezés optimalizálásához, pontosabban jövőnk megmentéséhez.

Németh János István

PATAKI FERENC: KEZEK (1973)